

QUAY

-VELJEKSET

animaation runoilijat

Stephen ja Timothy Quayn nukkeanimaatioiden metalliset, kaljut tai käsipuolet nuket, sekä itseltään ylös vääntyvät ruuvit tarttuvat lähtemättömästi katsojan alitajuun. Elokuva ei kuljeta eteenpäin perinteinen kerronta vaan miellelyhtymät; katsojan oma tulkitseva tajunta. Oudot hahmot, musiikki, toistuvat liikkeet sekä erikoiset esineet luovat jäljittelemättömän kokonaisuuden.

 Heikki Jokinen

Lontoossa asuvien Quay-veljesten elokuvat ovat kaikinpuolin huolellisia. Musiikki, lavastukset, valot, nuket, animointi ja ohjaus hipovat kukin omassa lajissaan täydellisyyttä.

"Ennen kaikkea muuta on musiikki. Kuuntelemme musiikkia yhdessä useita kertoja, se luo rakenteen ja käsikirjoituksen. Musiikki luo linjoja ja miellelyhtymiä eikä

etene lineaarisesti. Se on kieli, jota ei puhuta." Elokuvan teko alkaa lavastuksesta.

"Se antaa nukkeille

muodon", veljekset sanovat. Tausta on heille elävä ja yhtä tärkeä kuin nuket. "Aivan kuten valaistuksella, silläkin on oma voimansa ja valtansa. Kaikki kuuluu yhteen, eikä mitään voi poistaa kokonaisuuden romahtamatta." Siksi Quay-veljekset tekevät kaiken itse nukkerakennuksesta leikkaukseen. Vain (yleensä itä-eurooppalaisten) säveltäjien musiikki on valmista.

"Leikkaamme jokaisena päivänä kuvaton osuuden välittömästi ennen seuraavaa kuvausta. Jos se ei ole

hyvä, kuvaamme uudelleen." Veljekset kuvaavat animaationsa suoraan 35mm:n filmille. Jos tekijöiden kesken tulee erimielisyyksiä, he kuvaavat molempien versiot ja päättävät myöhemmin, kumpi otetaan mukaan. "Toisinaan tosin kumpikaan ei kelpaa", myöntävät he hymyillen. Animaatio on työstä kä-

sityötä ja siinä tarvitaan hyvin tarkka työsuunnitelma. "Mutta käsikirjoitus ei ole päässämme, vaan käsissämme", sanoo Stephen Quay sormiaan heiluttaen. "Elokuvan teko on prosessi, avoin sattumuksille. Emme tiedä tarkkaan mitä lopussa tulee."

Tietokoneanimaatiosta Quay-veljekset eivät innostu. "Me olemme käsityöläisiä. Tietokoneanimaatio olisi kuin työskenteli kädet selän taakse sidottuina, tylsää." Näytelmäelokuvassaan Institute Benjamenta he käyttivät trikkikuvauksissa tietokonetekniikkaa, mutta vakuuttavat, että se ei näy elokuvassa.

Runoutta, ei surrealismla

Yhdysvalloissa 1947 syntyneet identtiset kaksoset opiskelivat graafista suunnittelua Lontoon Royal Art Collegessa ja jäivät asumaan Eurooppaan. Nukke-elokuvaan he ajautuivat sattumalta, apurahan ansiosta. Taidekoulun aikana tehdyt pala-animaatiot jäivät, nuket tarjosivat kaivatun vuoropuhelun artisaa-nityön ja materiaalin välillä. "Euroopassa vichätyimme siitä, että nukken kasvot ovat mykkä naamio, Yhdysvalloissa nukken on puhuttava." Veljekset ovat päättäväisen vakuuttuneita, että Yhdysvalloissa ei olisi mitenkään mahdollista tehdä elokuvia joita he haluavat tehdä, taiteellisesti tinkimättömiä aikuis-yleisön nukkeanimaatiota.

Stephen ja Timothy Quay tekevät työssä kaikki vaiheet yhdessä. Se joka on tehnyt elokuvan nuket, myös animoi ne. Työnjako voi vaihtua seuraavalla kerralla. Haastattelussa veljesten puheet sulautuvat yhteen, toinen jatkaa sujuvasti ajatusta, johon toinen jäi. Miesten täydellinen yhdennäköisyys vielä korostaa tätä. He käyttävät julkisuudessa usein nimeä Quay-veljekset, etunimet pois tippottuina. Jopa kirjeensä he signoraavat näin.

Quay-veljesten elokuvilla on yleensä monia kiinnokohtia Itä-Eurooppaan. "Ehkä pitäisi sanoa entisen Itävalta-Unkarin alueelle", veljekset tarkentavat. Heidän varhaiset ihastuksensa olivat puolalaissyntyiset Jan Lenica ja Walerian Borowczyk, myöhemmin Prahassa nähdyt Jan Svankmajerin animaatiot olivat kuin uudelleensyntyminen. He vetävät kuitenkin eron Svankmajerin ja itsensä väliin. "Meille elokuva on runoutta, eikä taistelevaa surrealismla."

Svankmajer on surrealisti." "Nukkeanimaatio on tyypillisesti itä-eurooppalaista, se on vakavaa ja aikuisille." Tekijät käyttävät animaatiota myös metaforana, runollisesti. Yhdysvalloissa se olisi täysin hyödytön ase.

Nukketeatteria Quay-veljekset eivät ole kuitenkaan koskaan halunneet tehdä, vaikka suunnittelevatkin muille nukkeja. "Pidämme elokuvan ilmaisusta, kuvakulmista ja leikkauksesta. Rakastam-

me ruudun runoja. Nukketeatteri taas on jatkuvaa, toistuvaa." "Nukkeanimaatiossa on myös se ilo, että limsapullon kokoinen nukke on kankaalla valtava. On ilo luoda niin oma maailmansa." Veljekset tekevät toisinaan myös tilauksesta lavastuksia teatteriin ja opperaan. "Se on mukavaa, koska silloin työskentelee myös toisten visioiden kanssa, ei vain omiemme, kuten yleensä", he sanovat.

Krokotiilikujan kummajaiset

Quay-veljesten tunnetuin elokuva Street of Crocodiles (1986) pohjautuu Puolan Kalkaksi kutsutun, maagisen tunnelman ja pikkutarkan realismin yhdistäneen Bruno Schulzin (1892-1942) novelliin Ulica Krokodyli. Se ilmestyi suomeksi 1965 novellikokoelmassa Krokotiilikuja.

"Schulzin maailma on eräänlaista lavastettua todellisuutta, pidimme siitä. Hänen tapansa hahmottaa todellisuus kuoleina pintoina vastaa nukkeja, niidenkin olemus on kuollutta." "Schulz tavallaan fermentoi elämää", Timothy täsmentää, mihin Stephen huudahtaa

spontaanisti: "Hyvä ilmaisu!" Schulz puhui kolmannestatoista, kummajaisen kuukaudesta. "Tämä on myös hieno tapa määritellä animaatio; se on ajan reunalla, sen rinnalla mutta sen osa, toinen todellisuus." Veljekset muistuttavat, että

Bruno Schulz on melko tuntematon Puolassa, "Sekin on kuvaava ajatus", he naurahtavat.

Krokotiilikuja on Quay-veljesten elokuvaa parhaimmillaan. Se yhdistää itä-eurooppalaisen absurdismän sivistyneesti myyttiseen ja rikkonaiseen kerrontaan. Vahvat kuvat hehkuvat tunnetta ja turhautumista. Huikea esineanimaatio on kekseliästä mutta aina kerronnan hengelle alistista.

Palvelijoiden koulu

Toissa vuonna valmistui veljesten ensimmäinen pitkä näytelmäelokuva Institute Benjamenta. Se perustuu sveitsiläisen Robert Walserin (1878-1956) teokseen Jakob von Gunten ja musiikki on Leszek Jankowskin. Arvoituksellinen elokuva kertoo palvelijoiden koulusta,

jonka päivät täyttävät mielettömät jatkuvasti toistettavat harjoitukset sekä kuri irrationalisine määräyksineen. Unenomainen kokonaisuus haviää ajan ja paikan labyrinttiin.

Veljekset vuokrasivat elokuvan tekoa varten vanhan talon Hampsteadistä, ajoivat sinne studioiltaan Etelä-Lontoosta kuorma-autollisen tavaraa ja sisustivat talon mieleiseksi. Ihmisten ohjaaminen oli studion hiljaisuuteen tottuneille veljeksille uutta, "Näimme näyttelijöiden liikkuvan kulissemiimme ja huomasimme, että heillehän voi puhua!"

Ratkaisu löytyi Quay-veljeksille läheisestä tanssista. "Tanssijat tekevät koreografian valmiiseen musiikkiin aivan kuten mekin", he sanovat. "Tanssijat

ovat kuin nuket, eivät puhu. Kaikki on tulkittavaa liikkeillä ja kasvoilla." "Yritimme samaa myös Benjamentassa, kehoitimme näyttelijöitä tutkimaan Buster Keatonin tapaa ilmaista kasvoillaan. Dialogia käytetään liian löysästi." Kaupallisuutta kavahtavat veljekset olivat kum-

missaan kuultuaan, että San Franciscossa Benjaminin näki 20 000 katsojaa. "Ehkä homot löysivät siitä

jonkin salaisen viestin", veljekset hymyilevät.

Yllätyksekseen veljekset saivat oikeudet elokuvan tekoon helposti. "Sveitsiläinen Walserin oikeuksien omistaja sanoi meille ainostaan, että tehkää Walserille sama, minkä teitte Bruno Schulzille. Se oli erittäin hyvä alku." Brittiohjaaja Peter Greenaway kuuluu heidän ystäviinsä, mikä ei ole hänen elokuviensa nähneelle lainkaan yllätys. Quay-veljekset esiintyvät Greenawayn elokuvassa *The Falls* (1980). He näyttelivät kaksoisia, eikä rooliin kuulunut tietenkään yhtään repliikkiä.

Mainos vuodessa pitää leivässä

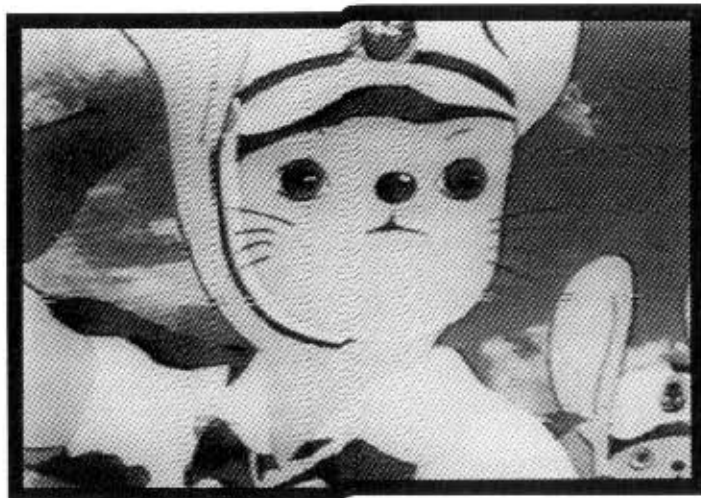
Omien töidensä lisäksi Quay-veljekset tekevät yleensä yhden mainoksen vuodessa. "Kuuden viikon työ antaa 46 viikon vapauden." Myös MusicTV:n tunnusvinjetteinä on nähty heidän animaatioitaan, samoin joissakin musiikkivideoissa.

"Näissä töissä voimme käyttää aikaa, rahaa ja materiaalia jota muutoin emme voisi hankkia. Voimme ostaa rauhassa tavaraa kirpputoreilta." Veljesten studio todistaa heidän mieltymyksensä esineiden keräilyyn. Se on täynnä tavaroita, joiden käyttötarkoitusta en tiedä, samoin kirjoja, kylttejä erityisesti Itä-Euroopan kielillä, nukkeja, ruuveja ja laatikoita. "Kirpputori on klassisen surrealistisen näky, esineiden outous ja suhde toisiinsa on hienoa. On hyvä nähdä ne irti yhteydestään, kellumassa", veljekset selittävät. □

Quay-veljekset ovat tehneet animaatioita, musiikkivideoita, mainoksia sekä yhden pitkän näytelmäelokuvan. Heidän keskeisiä töitään ovat:

- unen kuvitus *Nocturna Artificiala* (27 minuuttia, 1979)
- *Gilgamesh*-legendaan perustuva *Epic of Gilgamesh* (11 minuuttia, 1985)
- *The Street of Crocodiles* (21 minuuttia, 1986)
- outo vankeuskuvitus *Rehearsals for Extinct Anatomies* (14 minuuttia, 1988)
- unien museon kuvaus *The Comb* (1990)
- musiikkivideoita mm. Michael Pennille (1993) ja *16 Horsepower*-yhteelle (1996)
- mainoksia mm. Nikonille, MusicTV:lle ja Coca-Colalle
- näytelmäelokuva *Institute Benjamin* (1996)
- käsikirjoitusasteelle jäi 1993 yli tunnin mittaiseksi suunniteltu näytelmä ja animoitu kirjallija E.T.A. Hoffmannin ja säveltäjä Anton Brucknerin teoksiin perustuva *Sleepwalkers of Daylight*.

Japanilainen animaatioklassikko: Puput laskuvarjojääkäreinä

 Heikki Jokinen

Animaatio on käyttökelpoinen väline myös propagandassa. Minulla oli ilo nähdä Japanissa Yamagatan kansainvälisillä dokumenttielokuvafestivaaleilla alan klassikko: *Momotaro umi no shinpei* (Momotaro - valtameren jumalaiset joukot), joka on ensimmäinen Japanissa tehty pitkä animaatio, Mitsuyo Seon 1945 ohjaama, eläimetkin keisarin puolesta sotaan lähettävä elokuva. Tilaja oli tietenkin keisarillinen laivasto.

Sankari on jänis Momotaro, ennestään tuttu satuhahmo. Alussa hän on kotonaan maalla, suorastaan lyyriset jaksot häivyttävät sodan todellisuuden kauas pois. Mutta Momotaro on laivaston upseeri ja velvollisuus kutsuu. Tehtävänä on rakentaa lentokenttä viidakoon ja vapauttaa saari julman näköisten länsimaalaisten käsistä.

Kenttä valmistuu nopeasti, sillä eläimet auttavat. He ovat selvästi Uuden-Guinean alkuauskkaita, jonne tarina ilmeisesti sijoittuu. Työn lomassa paikalliset opettelevat innolla japanin kieltä ja lauluja. Lopulta joukot lähtevät hyökkäykseen. Laskuvarjosotilaat lahtaavat britti-univormuihin pukeutuneet sarvipäät. Heidän pelkurimainen kenraalinsa antautuu häpeällisesti.

Mustavalkoisen, 74-minuuttisen Momotaron animaatio on yllättävän korkealaatuista. Ohjaaja Seo jopa

pestautui mukaan laskuvarjohyökkäykseen saadakseen elokuvasta totuudenmukaisen. Tarina ei myöskään ole niin avoimen raakaa propagandaa, kuin odotin, sitähan tehtiin vaikeissa oloissa sodan loppuvaiheessa. 1943 aloittaneesta 70 hengen studiosta oli lopussa jäljellä 20, loput joutuivat rintamalle tai kuolivat pommituksissa.

Elokuva valmistui huhtikuussa 1945 ja ehdittiin näyttää vain muutaman kerran yleisölle. Tokio oli silloin jo niin pommitettu, että elokuvateattereita oli vain muutama. Tuottaja tuhosi kopiot peläten, että sodan voittajat eivät ehkä pitäisi elokuvasta. Momotaron luultiin kadonneen, kunnes 1983 sen negatiivi löytyi varaston nurkasta. Japanin merkittävin animaationtekijä Osamu Tezuka ehti kuitenkin nähdä elokuvan teatterissa ja se teki häneen suuren vaikutuksen. Hänen myöhemmissä elokuvissaan on nähty joitain lainoja Momotarosta.

Mitsuo Seo (s. 1911) aloitti uransa Proletaarisessa elokuvallitossa 30-luvulla. Hän sopeutui maansa kovenevaan sotilashallintoon ja teki jo 30-luvun puolivälissä lyhyitä sotilasaiheisia elänanimaatioita. Sodan jälkeen Seo jatkoi työtään ja ohjasi mm. täyspitkän musiikkianimaation *Osama no shippo* (Kuninkaan häntä). Myöhemmin hänestä tuli lastenkirjojen tekijä.

Ensimmäinen pitkä värillinen animaatio muuten valmistui Japanissa 1955. □